

İzmir : Ege'nin metropolü (*)

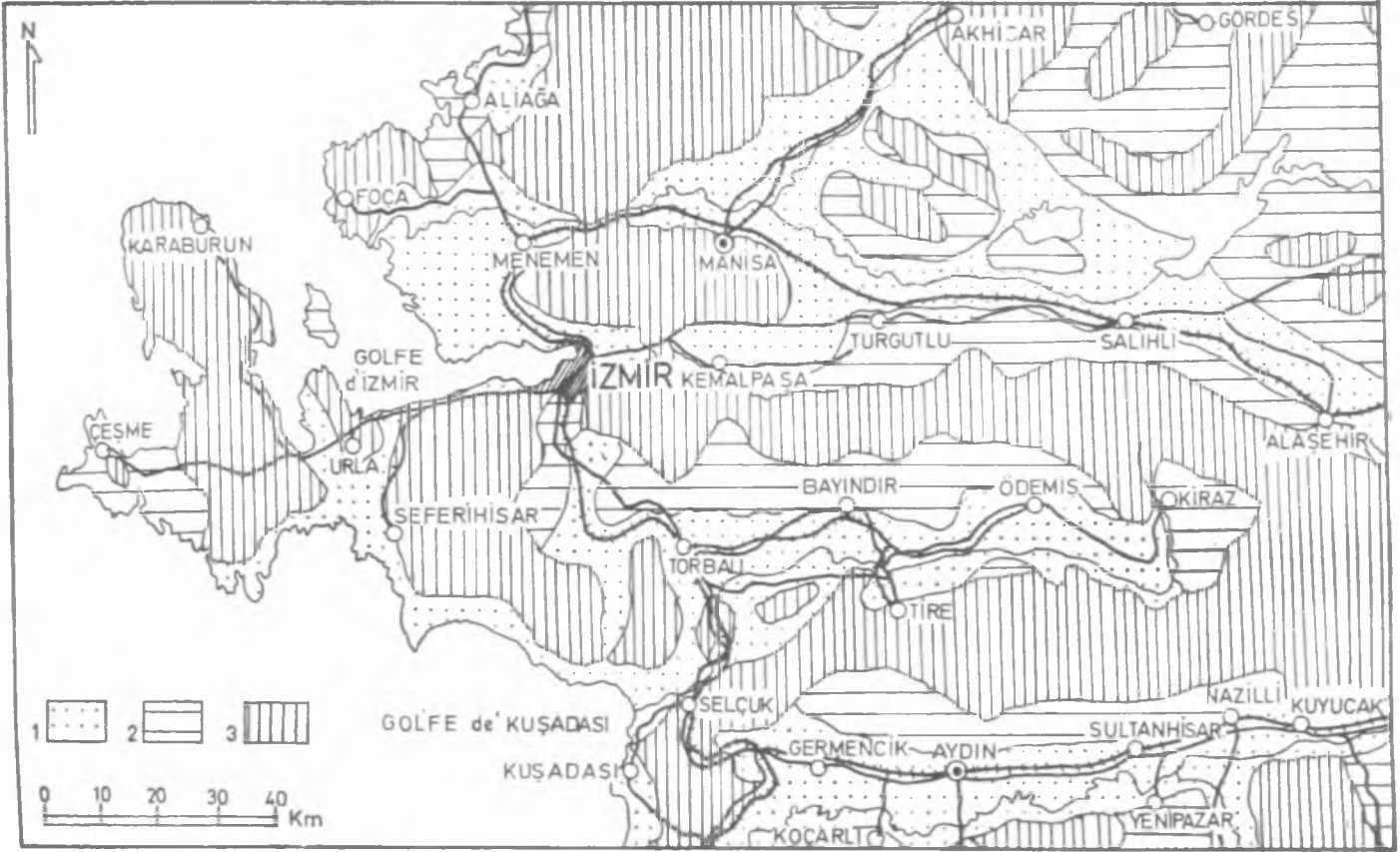
AHMET NECDET SÖZER

Türkiye'nin en önemli ihraç ve ithal kapılarından biri olan İzmir, Ege Bölgesi'nin en büyük (premier centre urbain) kentsel yerleşim merkezini oluşturur. Kent, özellikle 1950 yılından bu yana, gerek ticaret, gerek sanayi ve gerekse de kültürel yaşam bakımından hızla gelişmekte ve geleneksel dokuyla ilgili özelliklerini kaybetmektedir. Bu inceleme, gelişme dönemindeki Türkiye'nin en büyük metropollerinden biri olan İzmir'in doğal çevresini, tarihsel ve mekânsal gelişimini, nüfusunun ve nihayet kentsel doku özelliklerini ortaya çıkarma amacıyla kaleme alınmıştır.

I. DOĞAL ÇEVRE VE TARİHSEL GELİŞİMİN ANA ÇİZGİLERİ

A) KURULUŞ YERİ (Sit ve Sitüasyon) : İzmir kenti, aynı adı taşıyan bir körfezin bitim noktasında kurulmuş ve en eski çağlardan bu yana gelişip büyüyerek, Ege bölgesi'nin en önemli yerleşim merkezi haline gelmiştir. Başlangıçta İzmir Körfezi'nin doğu ucunda küçük ve korunaklı bir limanın kenarına yerleşen şehir, daha sonra Halkapınar kaynağı ile Pagos dağı (Kadifekale) eteğindeki Meles arasında yer alan alüviyal bir düzlüğe yayılmış ve dolmaya başlayan liman kenti (Palea smyrna) terk edilmiştir. Bol kaynak suyuna ve zengin bir tarımsal araziye sahip olan bu alanın hızla nüfuslandığını tahmin edebiliriz. İ.Ö. IV yüzyılda, Büyük İskender'in diyardoğlarından Lysimakhos'un Pagos dağı üzerinde bir kale (bugünkü Kadifekale) yaptırması üzerine, şehrin savunması kolaylaşmış ve daha sonraki devirlerde ticaretin gelişmesine paralel olarak iç liman önem kazanmış, burada Pagos dağına doğru yeni bir yerleşim alanı ortaya çıkmıştır. Körfezin güney kıyılarında gelişen bu yerleşim alanının çağlar boyunca önemini kaybetmediği bir gerçektir. Nitekim İzmir'e yakın pek çok eski yerleşim merkezleri (Erytraï, Kolophon, Ephesos, Priene, Miletos) zamanla terk edilerek ölü şe-

(*) Orijinal metin için bakınız: Travaux de l'Institut de Géographie de Reims, n° 65-66, s. 115-131.

Şekil 1— İzmir ve çevresinin jeomorfolojik özellikleri

1) Alüvyal alanlar, 2) Tepelik alanlar, 3) Dağlık alanlar.

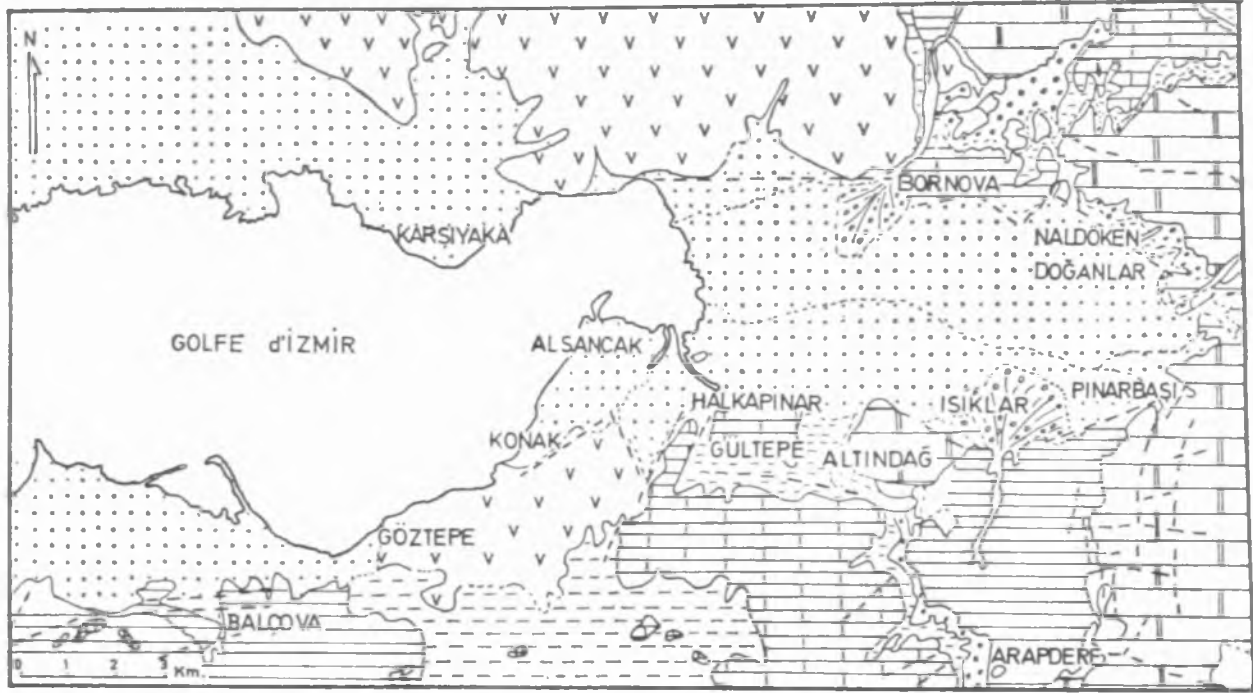
hir» durumuna düştüğü halde, İzmir hemen her devirde önemini ve canlılığını korumayı bilmiştir.

Hiç kuşkusuz bu canlılığın bir takım nedenleri vardır. İzmir Körfezi'nin bitim yeri, tabiatın geçmesine kolaylık sağladığı yollarla Gediz, Küçük Menderes, Büyük Menderes vadi oluklarına ve daha ötelere bağlanır. Bu coğrafi konum büyük bir ard-ülkeyi belirler. Kentin yayıldığı alan bir takım dağlarla kuşatılmış olmakla birlikte (Kuzeydoğuda Manisa dağı, kuzeyde onun uzantısı olan Yamanlar dağı, doğuda Nif dağı, güneyde Kızıldağ, batıda İzmir Körfezi'nin ilk kesimini sınırlayan dağlık Karaburun yarımadası), bu dağlar arasında yer alan geçilmesi kolay bir takım alçak eşikler onu uzak çevresine bağlar : doğuda Belkahve gediği (260 m.), Manisa dağı (Sipylos) üzerinde Sabuncubeli (700 m.), Yamanlar dağı ile Dumanlı dağ arasında demiryolunun katettiği Menemen (Emiralem) boğazı ve nihayet Meles vadisini izleyerek 130 m. lik az belirgin bir eşikten geçilen Cumaovası çanağı ve Torbalı ovası.

Kusursuz bir doğal limanı bulunan ve kervan yolları üzerinde yer alan İzmir kenti, eski çağlardan bu yana verimli ve geniş bir ard-ülkenin tarımsal ürünlerini toplayıp dağıtan bir ticaret merkezi olma özelliğini hiçbir zaman kaybetmemiştir. Bölge, doğal kaynaklarının zengin oluşu nedeniyle, gerek yerleşim, gerekse tarımsal ve endüstriyel üretim bakımından günümüzde de sürekli bir gelişme göstermektedir. Ege Bölgesi tarıma dayalı sanayi potansiyeli bakımından çok zengin olup, 1980 verilerine göre Türkiye tarımsal üretiminin yaklaşık %5'ini, imalat sanayii ürünlerinin %10'unu ve sınaî ürünler dışsatımının %16'sını gerçekleştirmiş bulunmaktadır.

İzmir'in yukarıda değinilen bütün bu olumlu sityasyon şartlarına karşılık, yerleşmiş olduğu geniş alanın jeolojik ve tektonik özellikleri çarpık kentleşme açısından kaygı verici bir tablo sunmaktadır. Şöyle ki :

— Körfezi bir atnalı gibi çevreleyen ve Bornova, Çiğli ve Balçovo'da geniş alanlar kaplayan alüvyonlar, yerleşme açısından oldukça gevşek bir zemin oluşturmaktadır. Tektonik yapı ve depremlerin etkinliği maalesef dikkate alınmamakta, tarımsal açıdan büyük değer taşıyan bu alanlar hızla kentleşmektedir. İzmir kent bütünü içersinde iki büyük fay zonu bulunmaktadır. Depremlerle sıkı ilişkili olan, günümüzde hareketliliğini koruyan ve yerleşme açısından büyük tehlike arzeden bu faylardan biri, İzmir Körfezi'nin güneyinde Balçova'dan Halkapınar ve Pınarbaşı'na doğru uzanmakta; öteki ise, kuzeyde Karşıyaka ile Bornova arasında yer almaktadır. Sözkonusu fayların oynaklığı, Bornova ovası ile Alsancak semtinin sürekli olarak çökmesine neden olmaktadır.

Şekil 2— İzmir ve yakın çevresinin jeoloji haritası.

- 1) Alüvyon, 2) Birikinti konisi, 3) Volkanitler, 4) Kalker,
- 5) Kil ve marn, 6) Taban çakıltası, 7) Kalker 8) Fliş
- 9) Fliş ayrışma zonu

— Heyelan olaylarına ve çökmeye karşı çok duyarlı olan ve kent Yeşildere, Karabağlar, Veziraga semtleri ile Hatay'ın güneyinde yayılan kil ve marnlar da, eğimin çok az ve hidrolojik koşulların uygun olduğu alanlar hariç yapılaşma açısından elverişsiz bir zemin oluşturmaktadır.

— Bornova'nın doğu ve kuzeydoğusunda, İzmir-Kemalpaşa yolu boyunca, Balçova'da ve Pınarbaşı güneyinde geniş alanlar kaplayan kil ve kumtaşlarından oluşmuş Kretase flişi ile Buca'da, Bornova'da ve Çiğli'de yer yer rastlanan Neojen kalkerleri, hidrodinamik özellikleri ve yamaç eğimleri dikkate alındığında, yerleşim için iyi bir temel kabul edilebilir. Fakat bu konuda en iyi özelliğe sahip formasyonlar, hiç kuşkusuz, İzmir yöresinde oldukça geniş bir yayılım gösteren ve çoğunlukla andezit, aglomera ve tüflerden oluşan volkanik kayalardır. Kadifekale, Hatay ve Yamanlar'ın, bu nedenle depremlere karşı en korunaklı yerleşim bölgeleri olduğu ileri sürülebilir.

B) TARİHSEL GELİŞİM : İzmir kentinin ne zaman kurulduğunu ve İzmir sözcüğünün nereden kaynaklandığını kesin olarak bilmiyoruz. Ancak kentin başlangıçta Körfezin doğu ucundaki doğal bir limanın kenarında ve bu limana egemen küçük bir yarımada üzerinde kurulduğu bir gerçektir. Şimdiki Bayraklı semtinin arkasında kalan ve Tepekule diye adlandırılan bu tepe üzerinde yıllardan beri sürdürülmekte olan arkeolojik kazılar, en alt katın İ.Ö. 3000 yılına ait olduğunu ortaya çıkarmış bulunmaktadır. Tepekule'deki II. kat Hitit ve Truva VI çağı (İ.Ö. 2000-1200)'na, III. kat ise Grek çağı (İ.Ö. X-IV. y.y.)'na tekabül etmektedir.

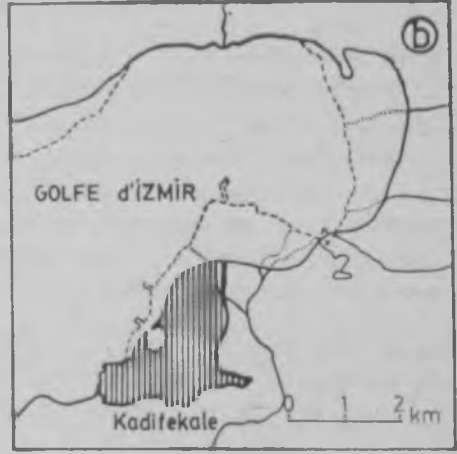
Palea-Smyrna diye adlandırılan bu kent, İ.Ö. 600'lerde Lidya kralı Alyattes tarafından yakılıp yıkılmış ve tekrar kurulmuştur. Ancak Körfez'in bu kesimi çamurlarla dolmaya başlayınca terkedilmiş, önce Tepecik yöresinde ve daha sonra da Körfez'in güney kenarına yerleşilmiştir. Şehir o zamanlar Pagos dağı eteklerinde ve iç liman çevresinde yer almaktaydı.

İonya'nın önemli yerleşim merkezlerinden biri olan İzmir kenti, daha sonra Pers'lerin, Büyük İskender'in, Seleukos'ların ve Doğu Roma İmparatorluğu'nun egemenliği altında kalmış ve Selçuklular döneminde 1078'ya doğru Kutulmuşoğlu Süleyman tarafından Türk topraklarına katılmıştır. Bundan sonra bir kaç kez Türkler'le Bizanslılar arasında el değiştirmiş ve nihayet 1424'de Murat II zamanında kesin olarak Osmanlı egemenliğine girmiştir. Bundan böyle İzmir, Osmanlıların yönetim örgütü ile belirlenen bir bölgenin uzmanlaşmış bir zanaat ve dış ticaret merkezi olarak gelişecek ve

Anadolu'dan gelen uzun mesafeli ticaret yollarının son limanı olma özelliğini sürdürecekti. Verimli Gediz, Bakırçay ve Küçük Menderes ovaları içersinde kademelenmiş yerleşim merkezleri, XIX. yüzyıla gelinceye kadar, İzmir'den daha çok Saruhan (şimdiki Manisa) merkezi etrafında bir bölge meydana getirmekteydi. Bu bölge içerisinde Manisa ipekli dokumada, Uşak halıcılıkta, İzmir pamuklu dokumada, Ayvalık ile Edremit ise zeytinyağı ve sabunda uzmanlaşmış tarım-dışı üretim merkezleriydiler. İzmir bu dönemde dış ticaretle uzmanlaşmış fakat siyasal/ekonomik kontrol bakımından Manisa'ya bağımlı kalmış bir kent durumundaydı. Merkezi iş alanının çekirdeği, küçük bir iç liman çevresinde yer alıyordu. Uzun mesafe ticaretinin bir gereği olarak Kale meydanında hanlar kurulmuş ve meydandan dışarıya doğru uzanan yollar üzerinde çeşitli zanaat ve ticaret grupları kümelenmişti. Kentin ana eksenini şimdiki Anafartalar Caddesi idi ve bu yol İzmir'in Anadolu ile bağlantısını sağlamaktaydı. Merkeze bitişik alanlarda yahudi mahallesi, kuzeydeki ve kuzeydoğudaki alanlarda ise rum ve ermeni mahalleleri oluşmuştu. Kıyı şeridi üzerinde ise bazı Avrupa ülkelerinin konsoloslukları yer almaktaydı.

İzmir'in uzun mesafe ticareti XIX. yüzyılda önemini kaybetmiş ve onun yerini Gediz vadisi ile Küçük ve Büyük Menderes vadilerinden taşınarak Avrupa şehirlerine ihraç edilen tarımsal ürünlerin ticareti almıştır. XIX. yüzyılın ilk yarısında dışsatım listelerindeki en önemli madde, buğday ve baklagillerden ibaretti. Daha sonra bunlar yerlerini üzüm, incir, pamuk, tütün ve kendi kendine yetişen kök ve bitkilere terkettiler. Yüzyılın ikinci yarısında kentnin rihtim inşaatı bitirildi ve aynı dönemde İzmir-Aydın demiryolu ile İzmir-Kasaba demiryolu hatları inşa edildi. Böylece Gediz oluğu ile Küçük ve Büyük Menderes ovalarının tarım ve maden zenginlikleri İzmir limanına ve oradan da sanayileşmiş kuzeybatı Avrupa kentlerine akmaya başladı. 1892 tarihli İzmir Salnamesi'nden öğrendiğimize göre, o tarihlerde kentteki dış ticaret 7 banka ve 4 büyük sigorta şirketi tarafından yürütülmekteydi. Hepsi yabancı sermayeyi temsil eden bu kurumlar, rihtim, demiryolları, havagazi ve tramvay şirketlerinin yabancı yöneticilerine ve yabancı tüccarlara hizmet sunmaktaydılar. Hızla değişen bölge ilişkileri, 1885'te Ticaret Odası'nın, 1886'da Zahir Borsası'nın kurulmasına yol açtı. Yüzyılın ortalarında İzmir vilayetinin merkezi olarak ilân edilen İzmir kenti, aynı yüzyılın sonlarında bütünüyle dışa dönük bir ticaret kenti haline gelmişti.

Değişen bölge ilişkileri, nüfus üzerinde de etkili olmuş ve İzmir hızla büyümeye başlamıştır. Nitekim XVIII. yüzyıl başlarında 30.000'

Şekil 3— İzmir kentinin alansal gelişimi

- a) Aiol-İon devri, b) Helenistik-Roma devri.
c) 1850'de, d) 1900'da, e) 1950'de, f) 1985'de.

in altında tahmin edilen kent nüfusu XIX. yüzyıl sonlarında yaklaşık olarak 200.000'i, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce ise 250.000'i bulmuştu. Bunun yarısını oluşturan Türkler, kentin güney mahallelerinde oturmaktaydılar. Yunanistan ve adalardan gelenlerle birlikte Rumlar, en büyük etnik grubu oluşturmaktaydı. Şehirde bundan başka ayrı mahallelerde yaşayan yahudi ve ermeni nüfusu da vardı. Yerli nüfusun dışındaki Lövantenler, daha çok Punta (Al-sancak)'da toplanmış bulunuyordu.

İzmir'de ticaretin yeni şekli ile beraber, bir ya da iki çeşit mal üzerinde uzmanlık kazanan ve bu malları depolayıp belirli ölçüde işleyen yeni tip hanlar inşaa edilmeye başlandı. Bunlar Konak'taki Yalı Camii'nden başlayarak bugünkü Cumhuriyet Alanı'na doğru uzanıyordu. Gümrük rıhtımı civarında iki ayrı cins borsa açılmış ve yanına postaneler kurulmuştu. Geçmiş yüzyıllarda Hisar Camii ve Anafartalar Caddesi etrafında yoğunlaşan merkezi iş bölgesinin ağırlığı, buraya kaymış ve kuzeye doğru gelişmeye başlamıştı. Lüks oteller, klüpler ve eğlence yerleri bu kesimde yer alıyordu. «Frenk Mahallesi» diye anılan bu bölgede, yeni hanların gerisinde Fransa, İngiltere ve İsveç'teki bazı büyük mağazaların şubeleri açılmış, lüks ve pahalı malların satıldığı avrupalı bir çarşı oluşmuştu.

15 Mayıs 1919'da İzmir Yunanlılar tarafından işgal edildi. Kent böylece uzun bir suskunluk dönemine girerken, işgal olayı Anadolu'da çok büyük yankılar uyandırdı ve Milli Mücadele'nin başlamasına yol açtı. İzmir 9 Eylül 1922'de Yunanlılardan geri alındığı sırada büyük bir yangına da sahne oldu ve kentin kuzey bölümündeki mahalleler yandı. Cumhuriyet Dönemi'nde bu mahallelerin yerini modern bulvar ve caddelerle birbirine bağlanan yeni mahaller aldı ve her yıl Uluslararası İzmir Fuarı (20 Ağustos-20 Eylül)'nin düzenlediği Kültür Park kuruldu.

II. NÜFUS, YERLEŞİM ve KENTSEL DOKU

a) NÜFUS : 20 Ekim 1985'de yapılan son Genel Nüfus Sayımı, İzmir Büyükşehir Belediye sınırları içerisinde 1.489.817 kişinin yaşadığını ortaya çıkarmış bulunmaktadır. Bu nüfusuyla İzmir Türkiye'nin üçüncü büyük kentini, İzmir ili ise sahip olduğu kentsel nüfus büyüklüğü açısından üçüncü büyük ilini oluşturmaktadır.

Cumhuriyet Dönemi'nde yapılan sayımlar gözden geçirilirse, kent nüfusunun düzenli bir şekilde artmadığı, ancak belirli tarihlerde sıçramaların kaydedildiği görülür. Nitekim 1927'de 154.000 olarak

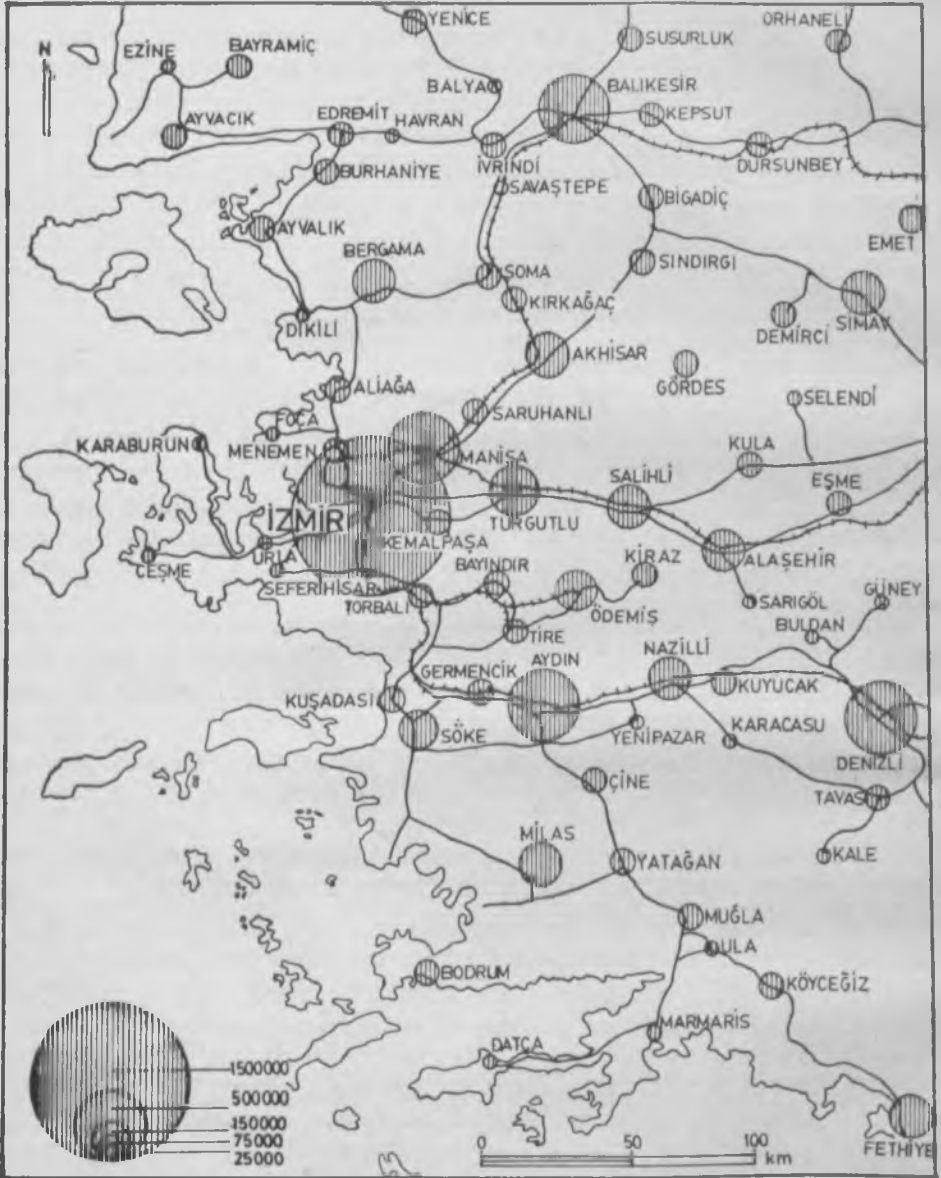
saptanan kent nüfusu ağır bir tempoyla bir çeyrek yüzyıl sonra 1950'de 228.000 kişiye yükseldiği halde, nüfus artışı bu tarihten sonra iç göç hareketlerinin yaygınlaşması nedeniyle hız kazanmaya başlamış ve kentin nüfusu 1960'da 361.000 kişiye, 1970'de 521.000 kişiye ve nihayet 1980'de ise 758.000 kişiye ulaşmıştır. Ancak bu rakam, sadece İzmir ilçe merkezi ile Karşıyaka ilçe merkezinin nüfusları toplamından elde edildiği için, insanı yanıltmamalıdır. Gerçekte İzmir kent nüfusu kendine eklenen çevre kentsel yerleşmeleriyle birlikte 1 milyonu aşmış bulunmaktadır. Bu kentsel yerleşmelerin başlıcalarını Bornova ilçe merkezi, Çamdibi, Altındağ, Buca, Gültepe, Narlıdere, Balçova, Güzelbahçe, Yeşilyurt, Gaziemir (Seydiköy), Uzundere, Doğanlar, Naldöken, Örnekköy, Çiğli, Doğançay, Balatçık, Pınarbaşı ve Işıkkent oluşturmaktadır.

Böylelikle «büyük kent bütünü» nün 1980'de 1.226.060, günümüzde ise 1.489.817 kişilik bir nüfusa sahip olduğunu ve yıllık nüfus artış oranının da %40 civarında seyrettiğini belirtmemiz gerekir. Bu hızlı nüfus artış oranına rağmen İzmir, 1945'de Ankara'ya bıraktığı Türkiye'nin ikinci büyük kenti olma özelliğini, bir daha kazanamamışsa da, İstanbul'dan sonra ikinci önemli ticaret limanı ve ikinci sanayi merkezi olma özelliğini hiçbir zaman kaybetmemiştir.

İzmir kentinin, iç göç hareketleri bakımından öteden beri önemli bir çekim merkezi olduğu bilinmektedir. Son yıllarda en çok göç alan kentlerimiz arasında İstanbul ve Ankara'dan sonra 3. sırayı İzmir işgal etmektedir. Kentin nüfusu Türkiye'nin hemen her yerinden gelenlerle hızla çoğalmakta ve bu artışın devam edeceği anlaşılmaktadır.

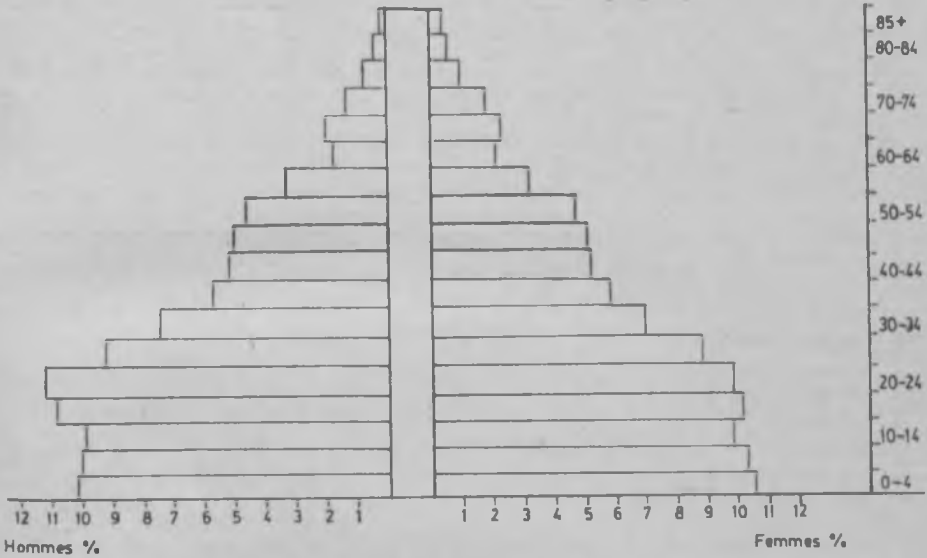
Özellikle Doğu ve Güneydoğu illerinden gelenler, gecekondularında yoğun nüfus adacıkları meydana getirmektedirler. Gültepe bu konuda iyi bir örnek oluşturmaktadır. Kentin günümüzde yayıldığı alan, yaklaşık olarak 41.500 hektara ulaşmış bulunmaktadır. Bu alan üzerindeki mahalle sayısı ise, 243 olup, en yoğun nüfuslu alanlar Körfez çevresinde sıralanan mahallelerle temsil edilir.

İzmir'in önemli ölçüde göç alan bir il olması, onun nüfus yapısına da yansımaktadır. Nitekim, ilin yaş piramidi incelendiğinde, aktif nüfusun toplam nüfus içerisinde %62.5 gibi büyük bir paya sahip olduğu hemen dikkati çeker. Aynı şekilde 0-14 yaş grubunun da tabanda oldukça yaygın bir dilim meydana getirdiği ve ancak genç nüfusun ülke ortalamasının üzerine çıkmadığı da gözlemlenebilir. Aktif nüfus içerisinde özellikle 15-34 yaş dilimi, çalışma çağındaki nüfusun çok genç bir yaş yapısına sahip olduğunu yansıtmaktadır. İzmir'de 65 ve daha yukarı yaş grubunun payı da ülke ortalama-

Şekil 4— Ege Bölgesi'nde kentsel merkezler.

sına göre daha yüksek bir seviye arz eder. Bu da kentin, genç iş gücüne paralel olarak yaşlı nüfus için de çekim alanı oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Bu dilimde erkek nüfusa göre kadın nüfusun fazlalığı dikkat çekicidir. Oysa diğer yaş gruplarında erkek nüfusun payı, kadın nüfusa göre yüksek bir seviyede bulunmaktadır.

Şekil 5— İzmir ilinin nüfus piramidi .

B) YERLEŞİM ve KENTSEL DOKU : İzmir'in yerleşim ve kentsel dokusunu yakından tanıyabilmek için, kentteki fonksiyon bölgelerini ayırt etmek ve bunları ayrıntılı şekilde incelemek gerekir.

a) Ticari fonksiyon bölgeleri : İzmir kentinin Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı (1919-1922) sonunda büyük bir yangın geçirdiği, bu yangını nedeniyle o zamanki merkezi iş mıntikasının büyük ölçüde tahribe uğradığı ve kent nüfusunun Yunanistan ile Türkiye arasındaki mübadele sonucunda önemli ölçüde azaldığı bilinmektedir. Bu yangından kurtulabilen ve Anafartalar Caddesi çevresinde toplanan eski iş mıntikası (genel adı ile : Kemeraltı) ile bugünkü Atatürk Bulvarı, Cumhuriyet Caddesi ve Fevzipaşa Bulvarı ile Gazi Bulvarı'nın denize yakın kısımları, 1950'lere kadar İzmir'deki ticaret hayatının başlıca merkezini oluşturmaktaydı. Bu tarihten sonra üzüm, incir ve tütün işleme atelyeleri ile depoları merkez dışına taşınmaya başladığı ve bunların yerini daha çok bankaların, sigor-

olarak ileri sürebilir. İzmir, özellikle iç ticaret bakımından sadece Ege Bölgesi'ni değil, çok daha geniş bir alanı ekonomik olarak etkisi altında bulundurmaktadır. Saymak gerekirse, Manisa, Aydın Denizli, Muğla, Uşak ve Burdur illerinin tümü ile Isparta, Afyon, Kütahya, Balıkesir, Çanakkale ve Antalya illerinin önemli bir bölümü, bu etki alanının sınırları içerisinde yer alır.

b) Sınai fonksiyon bölgeleri : İzmir kentinin merkezi iş muntikası dışında kalan kısmı, çarpık bir kentleşmenin neden olduğu sağlıklı bir yerleşme düzenini yansıtmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, İzmir için «örgütlemeyen kent» nitelendirmesinin uygun olduğu ileri sürülebilir. Kentteki sınai kuruluşların dağılışı bu hususu açıkça ortaya koymaktadır. Eski sanayi kuruluşlarının hemen hepsi ki bunlar küçük imalâthane ve atelyelerden oluşmaktadır, şehrin merkezi kısımlarında kalmış bulunmaktadır. Tütün, üzüm ve incir işletmeleri buna bir örnek olarak gösterilebilir. Sözkonusu işletmeler, limana yakınlıkları dolayısıyla Pasaport-Konak-Çankaya arasındaki alanda, bugün de faaliyet göstermektedirler. Bitkisel yağ, sabun ve dokuma üreten öteki tesislerin ise Alsancak ile Çınarlı arasında kurulduğu, bu alanın daha sonra Mersinli üzerinden Bornova'ya doğru genişlik kazandığını, içki ve gıda sanayiinin yanı sıra, kimya sanayiini temsil eden kuruluşların da bu alana yerleştiğini görmekteyiz. Yeni sanayi kuruluşları, kısa bir süre sonra, aynı eksen üzerinde doğuya doğru, bir yandan İzmir-Ankara devlet yolu, öte yandan da eski Kemalpaşa Caddesi boyunca Hacılar-kırı, Işıklar ve Pınarbaşı köylerini tercih etmiş ve burada Pınarbaşı-Işıkkent sanayi zonu adını verdiğimiz yepyeni bir sanayi alanının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu alanın 1950'li yıllarda sanayileşme sürecine girdiğini, bu konuda demir-çelik, çimento, otomotiv ve motor sanayiini temsil eden bazı büyük kuruluşların öncülük ettiğini, bunları madeni eşya ve makina, kimya, mobilya, gıda ve bol suya ihtiyaç gösteren içki sanayiinin izlediğini kaydetmeliyiz. Pınarbaşı-Işıkkent sanayi zonu, özellikle yatırım malı sanayii (madeni eşya, makina, elektrik malzemeleri, otomotiv ve motor) bakımından, İzmir ölçeğinde %30 gibi önemli bir istihdam payına sahip bulunmaktadır.

Kentin öteki sanayi kuruluşlarının ise, biri kuzey (İzmir-Menemen-Aliğa) diğeri güney (İzmir-Cumaovası-Torbalı) yönünde iki ayrı eksen boyunca yoğunluk kazandığına işaret etmemiz gerekiyor.

c) Kültürel fonksiyon bölgeleri : İzmir kenti, ilkokul'dan üniversite'ye kadar çok çeşitli eğitim kuruluşlarının, yerli ve yabancı kültür merkezlerinin, tiyatroların, konser salonlarının, resim galerilerinin ve sportif tesislerin yer aldığı bölgesel bir merkez olarak takdim

edilebilir. Çok sayıdaki ilk ve ortaokulun yanı sıra klasik lise ve meslek okulları, yalnız İzmir için değil, bütün bir Ege Bölgesi için eğitim hizmeti üretmektedir. Kentte iki ayrı üniversite, sahip olduğu çeşitli fakülte, yüksekokul ve enstitüleri ile geniş bir öğrenci kitlesine hitap etmektedir. Bunlardan Ege Üniversitesi'ne bağlı birimler daha çok Bornova campus'ünde toplanmıştır. Yeni bir kuruluş olan Dokuz Eylül Üniversitesi ise, dağınık olarak Bornova, Alsancak, Buca ve İnciraltı'nda faaliyet göstermektedir. Milli Kütüphane, Devlet Tiyatrosu, Devlet Senfoni Orkestrası, Devlet Opera ve Balesi, Devlet Resim ve Heykel Galerisi, Arkeoloji Müzesi ve Arkeoloji Müzesi ve Atatürk Kültür Merkezi gibi önemli kültür kuruluşlarının tümü, ticaret ve yönetim hayatı kadar, kültürel hayat bakımından da kentin merkezini oluşturan Konak semtinde toplanmış bulunmaktadır.

d) Sağlık fonksiyon bölgeleri : İzmir kenti, sahip olduğu sağlık tesisleriyle yalnız Ege Bölgesi'nin değil, belki de çok daha geniş bir çevrenin sağlık ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmaktadır. Bu kuruluşların hiç kuşkusuz en büyüklerini Ege Üniversitesi Hastanesi (Bornova), Sosyal Sigortalar Kurumu Hastanesi (Tepecik) ve Devlet Hastaneleri (Hatay) oluşturmakta; çeşitli sanatoryum ve dispanserler, özel sağlık hastaneleri ile muayenehaneler ve tahlil laboratuvarları, bu tesislerin yükünü azaltmaya çalışmaktadır. Konak'ta I., II. ve III. Beyler sokakları ile Alsancak'ta Kıbrıs Şehitleri Caddesi ve Özel Sağlık Hastanesi çevresi, özel muayenehane ve laboratuvarların yoğunluk gösterdiği alanlardır. Bu listeye Karşıyaka Devlet Hastanesi ile Dispanseri'ni de eklememiz gerekiyor.

e) Eğlence ve rekreasyon fonksiyonu : İzmir'deki eğlence yerleri, daha çok rihtim boyunca Atatürk Caddesi'nde ve ona paralel olarak uzanan Cumhuriyet Bulvarı ile Basmane civarında toplanmıştır. Hiç kuşkusuz bunlara ek olarak, 20 Ağustos-20 Eylül tarihleri arasında İzmir Enternasyonal Fuarı'nın da kurulduğu Kültürpark'taki eğlence ve dinlenme yerlerini de belirtmek gerekir. İzmir Büyükşehir Belediye sınırları içinde yer alan Balçova (Agamemnon) Kaplıcaları ise, sahip olduğu modern tesisleriyle, yakın bir gelecekte uluslararası üne hak kazanacak temel bir merkez olma hazırlığı içinde bulunuyor.

f) Konut alanları : İzmir kentinde ikamet fonksiyonuna sahip bölgeler, gelir gruplarına göre, dikkate değer bir farklılaşma göstermektedir. Körfez kıyısında yer alan Karşıyaka, Alsancak, Küçükyalı, Göztepe ve Güzelyalı gibi semtler genellikle üst gelir gruplarının yerleştiği alanları temsil eder. Bu saydığımız semtlerde kıyı

■ Bâtiments publics	● Alimentation
■ Hôtels	⊙ Restaurants/Cafés
▣ Libraries	● Banques
□ Mobilier	▲ Confection
■ Garages	Δ Imprimeries
▣ Marbreries	○ Ecoles
▣ Ateliers divers	⊙ Cinémas
■ Antrepôts	⚡ Mosquées
▣ Matériaux de construction	

Şekil 7— İzmir'in çeşitli semtlerinde şehir-içi arazi kullanımı.

a) Karabağlar b) Basmane, c) Karşıyaka,

d) Gültepe, e) Kestelli.

şeridinin, en üst gelir grupları tarafından işgal edildiği söylenebilir. Orta gelir gruplarının ise, bu iyi nitelikli konut alanlarının çevresinde ve İzmir'in eski mahallelerinde toplandığı görülmektedir. Bu tip konut alanlarının son yıllarda Karşıyaka-Bostanlı, Bayraklı-Bornova ve Hatay semtlerinde yoğunluk kazandığını kaydetmemiz gerekiyor. Düşük gelir gruplarının yerleşim alanlarını oluşturan gecekonducular ise, 1950'li yıllarda ortaya çıkmış ve hızla artarak günümüzde sayıları 128.936'ya ulaşmış bulunmaktadır. Başlangıçta kente yakın hazine alanlarını, Kadifekale eteklerini, Gürçeşme, Buca ve Boğaziçi semtleri ile İzmir-Kemalpaşa yolu üzerindeki hazine alanlarını hedef alan bu kanunsuz yapılaşma olayı, zamanla çevredeki yerleşim merkezlerine sıçramış ve büyük alt yapı sorunlarının yanı sıra, istihdam, eğitim ve sağlık konularında da yeni birtakım sorunların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bugün İzmir Büyükşehir nüfusunun yaklaşık olarak %44.7'sini, bu konutlarda barınan düşük gelir grupları oluşturmaktadır.

Kentteki sivil konut mimarisine gelince, geçmiş yüzyıllara ait örneklerin çoğu, modern semtlerde yerlerini apartmanlara terketmiş bulunmaktadır. Günümüze kalanlar ise, farklı cephe düzenleri ve ölçekleri ile sözkonusu modern yapıların yanı sıra, varlıklarını sürdürmeye çalışmaktadırlar. Geleneksel Türk mimarisi açısından fazla bir önem taşımayan bu konut mimarisini, üç ayrı grupta toplamak mümkündür.

— **Geleneksel Türk evleri** : Daha çok Tilkilik, Dönertaş, İkiçeşmelik ve Agora civarında yer alan bu evlerin girişinde genellikle avlulu ve hayatlı bir bölüm yer almakta, zemin kat taş, üst katlar ahşap karkas olup dolgu malzemesi ise taş ve tuğladan oluşmaktadır. Odalar bir sofaya açılmakta ve yapıyı sokaktan yüksek duvarlar korumaktadır.

— **Lövanten yapılar** : Bunlar daha çok banliyölerde ve büyük bahçeler içerisinde yer alan büyük köşkler olup, «lövanten» olarak adlandırılan batılı azınlıkların kendine özgü mimarisini temsil ederler. Bornova, Buca ve Karşıyaka'da rastlanan bu köşkler; İngiliz, Fransız ve İtalyan iş adamları tarafından genellikle yabancı mimar ve ustalara yaptırılan değişik üslûptaki yapılardır.

— **İzmir evleri** : Doğu ve Batı mimarisinin karşılıklı etkileşimiyle oluşan bu konutların hem Türk mahallelerinde, hem de yahudi, rum ve ermeni gibi azınlıkların oturduğu semtlerde yaygın olduğu görülmektedir. Türklerin oturduğu konutlarla ilgili örnekleri bugün Arapfirını, Tilkilik, Dönertaş, İkiçeşmelik ve Karantina semtlerinde bulmak mümkündür. Kurtuluş Savaşı'ndan önce rum azınlığının

oturduğu konutlar Alsancak'ın arka tarafında, yahudilere ait olanlar Mezarlıkbaşı, Keçeciler ve Kemeraltı çevresiyle Karataş'ta; Ermenilere ait olanlar ise Basmane civarında değişik cephe ve neoklasik süslemeleriyle dikkat çekerler. Dikdörtgen, planlı ve iki katlı olan bu evlerde merdiven ve odaların hole açıldığı, üst katlarda ise oda ile cumbanın âdetâ bütünleştiği görülür.

Yukarıdan beri yapmış olduğumuz açıklamalar, Türkiye'nin en büyük metropollerinden biri olan İzmir'de, son yıllarda iç göçlere bağlı olarak nüfusun hızla arttığını, kentsel dokunun geleneksel özelliklerini kaybetmekte olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Daha çok gelişme dönemindeki ülke metropollerinde rastlanan bu çarpık kentleşme olgusunun, konut, elektrik, su, kanalizasyon ve kent-içi ulaşım gibi pek çok ciddi sorunu beraberinde getirdiğini de kaydetmemiz gerekiyor.

BİBLİYOGRAFİK KAYNAKLAR

- (1) AKURGAL, E., (1983) : *Eski İzmir I, Yerleşme katları ve Athena Tapınağı*. TTK Basımevi, Ankara.
- (2) AKYÜZ, E. (1985): *İzmir, Kentin tarihsel çevre araştırması ve koruma-restorasyon önerileri*. (Yüksek lisans tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- (3) ATAY, M.Ç. (1978) : *Tarih içinde İzmir*. Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı yay. 3, Tifset Basım ve Yayın San. A.Ş., İzmir.
- (4) BAYKAL, F. (1985): *Işıkkent-Pınarbaşı sanayi bölgesi (İzmir)*. *Ege Coğrafya Dergisi* (3), 101-128.
- (5) BAYKARA, T. (1974) : *İzmir şehri ve tarihi*. Ege Üniv. Arkeoloji Enst. yay. No: 2, İzmir.
- (6) BEYRU, R. (1970): *İzmir şehri üzerine bir inceleme*. O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi yay. 12, Ankara.
- (7) BİLGET, A. (1949): *Son yüzyıllarda İzmir, 1849-1949*, İzmir.
- (8) CANBOLAT, E. (1953): *İzmir, kuruluşundan bugüne kadar*. Pulhan Matb. İstanbul.
- (9) DARKOT, B. ve TUNCEL, M. (1978) : *Ege Bölgesi coğrafyası*. Edebiyat Fakültesi Matb. İstanbul.
- (10) ERPİ, F. (1975) : *İzmir'de İövanten mimarisi*. *Mimarlık Dergisi*, 1, 15-18, İstanbul.

- (11) İZDAR, E., ŞAHİNCİ, A. ve ERANIL, Y. (1981) : *İzmir yöresinin jeolojik yapısının kentleşme ve yerleşmedeki önemi*. Ege Bölgesi Yeraltı Kaynakları, İzmir, (Bildiri özeti).
- (12) KELEŞ, R. (1972) : *İzmir mahalleleri*. (Bir tipleştirme örneği). Sosyal Bilimler Derneği yay. Ankara.
- (13) KIRAY, M. (1972) : *Örgütlemeyen kent*. İzmir'de iş hayatının yapısı ve yerleşme düzeni. Sosyal Bilimler Der. yay. Ankara.
- (14) KORKUT, C. (1975): *İzmir şehrinin coğrafi özellikleri*, *Türk Coğr. Derg.* 22-23, (21), 87-105, İstanbul.
- (15) SEVGİ, C. (1987) : *Kentleşme sürecinde İzmir*, İzmir gecekondularının alansal gelişimi ve sosyo-ekonomik yapısı. (Yayınlanmamış doçentlik tezi), İzmir.
- (16) TÜMERTEKİN, E. (1961): *İzmir'de sanayi faaliyetlerinin bünyesi ve dağılışı*. *Türk Coğr. Derg.* 17, (21), 45-62, İstanbul.
- (17) TÜMERTEKİN, E. ve KORKUT, C. (1964) : *İzmir şehrinde nüfus dağılışı*. *İst. Üniv. Coğr. Enst. Derg.* (14), 123-131, İstanbul.